

УДК 811.161.2+811.162.4]’373

І. М. Шпілько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НЕ НА ОДНО ЛИЦО, АБО ПРО СОМАТИЗМ ОБЛИЧЧЯ В СЛОВАЦЬКІЙ Й УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

На матеріалі сучасних словацької й української мов в ономасіологічному плані комплексно досліджено назви частин обличчя людини. Визначено подібні й відмінні номени соматичної лексики в зіставлених мовах; ознаки, які носії споріднених мов поклали в основу найменувань різних частин обличчя людини. Описано семантичні трансформації праслов'янських лексем, які відбулись у процесі номінації соматичних одиниць.

Ключові слова: соматизм, мотиваційна ознака, асоціації, метафора, метонімія, етимологія, номінація.

Шпилько И. Н. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **НЕ НА ОДНО ЛИЦО, ИЛИ О СОМАТИЗМЕ ЛИЦО В СЛОВАЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ: ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

На материале современных словацкого и украинского языков в ономасиологическом плане комплексно исследованы названия частей лица человека. Определены подобные и отличные номены соматической лексики в сравниваемых языках; признаки, которые носителями родственных языков были взяты за основу для наименования разных частей лица человека. Описаны семантические трансформации праславянских лексем, действовавшие в процессе номинации соматических единиц.

Ключевые слова: соматизм, мотивационный признак, ассоциация, метафора, метонимия, этимология, номинация.

Shpitko I. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THEY ALL DON'T LOOK THE SAME, TO THE PROBLEM OF SOMATISM ОБЛИЧЧЯ (FACE) IN SLOVAK AND UKRAINIAN LANGUAGES: ONOMASIOLOGICAL ASPECT**

A case study of modern Slovak and Ukrainian names of human face parts, complex investigation. The aim of the research is to identify the similarities and the differences between Slovak and Ukrainian nominations of human face parts. The task is to explore motivating characteristics constituting the basis of somatisms' nominations in compared related languages and Proto-Slavic lexemes semantic transformations which took place in the process of somatic units nomination. The investigation revealed that Slavic and Ukrainian face parts nominations' features are both alike and specific. The most typical characteristics comprising the basis of human face parts nomination are as follows: surface type (*čelo* and *lob*), proximity of one face parts to the others (cheek near the mouth, *obočie* – eyebrows near eyes, eyelashes near eyelids), face part's distinctive function (*pom*, *pery*, *mihalnice*). Onomasiological analysis revealed metaphor and metonymy to be highly productive types of words meanings transfer for somatic vocabulary origin. Material under investigation proved Slavic and Ukrainian languages vocabularies to have different nomens for one and the same denotation. It is caused by the fact that in different languages human face parts nominations originated through different associations and similarities with the objects of the surrounding world already possessing naming units.

Key words: somatism, motivating characteristics, associations, metaphor, metonymy, etymology, nomination.

Соматична лексика є одним з найбільш поширених об'єктів дослідження в сучасному мовознавстві. Уперше в лінгвістичний обіг термін «соматичний» увів Ф. Вакк, дослідивши фразеологізми естонської мови з назвами частин людського тіла й назвавши їх соматичними (див. [14, с. 509]). З другої половини ХХ ст. науковці активно використовують цей термін у дослідженнях, спрямованих на вивчення мовних одиниць, які номінують частини тіла людини. Причиною постійної уваги до соматизмів з боку лінгвістів є той факт, що лексика, яка позначає части-

ни тіла людини, формувалася протягом тисячоліть і відображає не лише знання носіїв мови про навколишній світ, але і їхні уявлення про самих себе й про свій організм [10]. Хронологічно соматизми вважають одним із найдавніших пластів лексики разом із назвами спорідненості, тварин, рослин, житла, господарських знарядь і занять, предметів харчування, дій і процесів, якостей тощо [8, с. 500]. Лінгвісти стверджують, що немає народу, який не вмів би називати частини тіла. Соматизми являють собою необхідні в будь-якому людському суспільстві поняття, без яких важко уявити людське мовлення [6], тому ця лексика характеризується високою частотою використання, розвитком полісемії та входить до ядра словникового складу будь-якої мови [7, с. 116; 13, с. 234].

Сучасна лінгвістика розглядає соматизми під різними кутами зору: їх досліджено в структурно-семантичному й функціональному (В. К. Маркіна, О. В. Старих), когнітивному, лінгвокультурологічному (Ю. В. Білоус, О. М. Кочеваткін, Н. В. Масалева), психолінгвістичному планах (С. В. Боголепова), описано в межах однієї мови та в мовах різноструктурних (З. А. Богус.), як національно-культурний компонент фразеологічної одиниці (Т. А. Смирнова, Н. А. Власова, Д. Балакова), як вершину словотвірного гнізда (О. К. Степаненко) тощо. Але соматична лексика слов'янських мов не піддавалася глибокому ономазіологічному аналізу, тому *мета* нашого дослідження полягає у визначенні подібного й відмінного в номінації частин обличчя людини в словацькій й українській мовах та з'ясуванні мотиваційної ознаки, яка становить основу найменування соматизмів у зіставлюваних споріднених мовах.

У сучасній науці існує низка класифікацій соматизмів: семантико-словотвірна (З. А. Богус, В. К. Маркіна), генетична (Р. М. Вайнтрауб), функціональна (О. М. Кочеваткін, О. В. Старих) тощо. Найбільш поширеною є класифікація О. М. Кочеваткіна, у якій усі соматичні лексеми залежно від об'єкта номінації розподілено за шістьма групами, у межах яких виділено підгрупи: 1) сомонімічна лексика, яка є позначенням частин і областей людського тіла, 2) остеонімічна лексика, яка номінує кістки людського тіла й елементи, що їх з'єднують, 3) спланхнонімічна лексика, яка називає внутрішні органи організму людини, 4) ангіонімічна лексика – слова на позначення кровоносної системи людського організму, 5) сенсонімічна лексика, яка номінує органи чуття людини, 6) лексика на позначення назв хвороб, недугів людини [10].

Об'єктом нашого дослідження є сомонімічна лексика словацької й української мов, а саме соматизм обличчя. Вибір лексичних одиниць, які номінують різні його частини, зумовлений тим, що, по-перше, ці лексеми в зіставлюваних мовах мають, як виявилось, значну кількість відмінностей, по-друге, характеризуються високою частотою використання носіями будь-якої мови і тому потребують ґрунтовного дослідження з різних точок зору, у тому числі й ономазіологічної, по-третє, межі статті не дозволяють глибоко проаналізувати всю соматичну лексику, що ми плануємо зробити в подальших наших розвідках.

Предметом нашої уваги є ознаки, які покладено в основу найменування різних частин обличчя людини в словацькій та українській мовах, і семантичні зміни, які відбулися в процесі номінації цих одиниць.

Найменування предмета пов'язане з виділенням у ньому якої-небудь ознаки. Ту чи іншу ознаку, покладену в основу номінації, В. фон Гумбольдт, а пізніше й О. О. Потебня, назвали внутрішньою формою слова. Залежно від обраної в процесі називання ознаки (а їх велика кількість, й вони різноманітні) один і той самий предмет по-різному номінується, адже виділення ознаки залежить від «національного» бачення предмета, тому в різних народів виявлено тенденцію брати за основу номінації найтипівіші для них ознаки певного характеру. «Усі відмінності в

лексичних системах двох мов, у значенні слів та функціонуванні їх у мові залежать від тих ознак, за якими члени певного колективу класифікують й іменують об'єкти позамовного світу» [9, с. 15].

Назви органів і частин людського тіла сучасних слов'янських мов сягають індоєвропейської мови та свідчать про гарні знання анатомії в індоєвропейців [8, с. 500]. Більшість слів, які іменують частини тіла в словацькій й українській мовах, мають праслов'янське походження і збереглися в усіх слов'янських мовах. Водночас в умовах їх самостійного розвитку деякі соматизми було витіснено синонімами, інші ж залишилися, змінивши своє значення та сферу функціонування. Тому в зіставлюваних мовах виявлено відмінності як у складі даної тематичної групи, так і в семантиці лексем, які входять до неї, а також у сферах їхнього функціонування. Встановлення відмінностей на тлі подібностей відомий учений Р. Якобсон відносить до кардинальних проблем лінгвістики [17, с. 197]. Не втратили своєї актуальності й слова Р. А. Будагова про те, що дослідження тематичних груп слів у тих чи інших споріднених мовах, безумовно, являє великий інтерес. Цікавим є те, що спільного мають споріднені мови в позначенні днів тижня, пір року або частин людського тіла, а також у чому виявляються відмінності між спорідненими мовами навіть у визначенні цих понять [4, с. 35].

Обличчя – це передня частина голови людини, на якій знаходяться чоло, брови, перенісся, очі, ніс, щоки, рот, губи, підборіддя. На ньому виокремлюють декілька самостійних зон росту волосся – брови, вії, вуса, бакенбарди, борода. Одні елементи соматичної системи мають подібні номени в лексико-семантичних системах словацької й української мов (*oko* – *око*, *viečko* – *повіка*, *nos* – *ніс*, *koreň nosa* – *перенісся*, *brada* – *борода*, *fúzy* – *вуса*, *podbradok* – *підборіддя*, *bokombrada* – *бакенбарди*), інші – відмінні (*tvár* – *обличчя*, *čelo* – *лоб* (але й *чоло*), *líce* – *щока*, *ústa* – *рот* (але й *уста*), *pera* – *губа*, *obočie* – *брови*, *vií* – *мігальніце*). Розглянемо нетотожні найбільш уживані та функціонально значущі для носіїв словацької й української мов найменування частин обличчя.

1. Словац. *tvár* – укр. *обличчя*, *лице*

По-різному в сучасних словацькій та українській мовах номінується передня частина голови людини – словац. *tvár* [KSSJ] й укр. *лице* [ВТССУМ, с. 488], *обличчя* [ВТССУМ, с. 641], *твар* [ВТССУМ, с. 1233].

Словацька лексема *tvár* є загальнослов'янською: із значенням «обличчя» вона наявна в чеській (*tvář* [PSJČ]), польській (*twarz* [SJP]), українській (*твар*, щоправда, це слово є застарілим) мовах. Внутрішня форма слова вказує на те, що спочатку воно позначало «те, що створено, творіння, створіння», яке етимологи зафіксували в праслов'янському слові **tvarь* [ЕСУМ, 5, с. 530]. Із часом розвинулося значення «жива істота», яке знаходимо в старослов'янській мові (ст. сл. *тварь* «створення, творіння, створіння; істота; природа, вигляд, подоба») [ЕСУМ, 5, с. 530] та інших слов'янських: укр. *твар* «будь-яка істота, живе створіння; тварина» [ВТССУМ, с. 1233], рос. *тварь* «жива істота» [БТСРЯ], болг. *твар* «жива істота» [РДБЕ]. Цю семантику підтверджують такі усталені вислови, як рос. *тварь божья, каждой твари по паре*, укр. *твар безсловесна, безвільна твар*. На основі метонімічного перенесення із цілого на його частину, що належать до одного кола явищ, тобто до понять одного порядку, у деяких слов'янських мовах сформувалося нове значення цієї лексеми – «передня частина основного органу людини – голови», а саме *обличчя*.

Давніми слов'янськими утвореннями є лексеми **lice* «обличчя, щока, зовнішня сторона предмета, зовнішній вигляд, постать, форма» [ЕСУМ, 3, с. 251] й **obličьje* «обличчя, образ, вигляд» [ЭССЯ, 28, с. 8]. Дослідниками було помічено, що розуміння значення обличчя розвинулося в різних мовах з поняття «вид», а

також «форма, образ», «зовнішній вигляд», а лексика із цим значенням семантично мотивована дієсловом із загальною семою 'формувати', а саме: «робити» (лат. *facere* «робити» > *facies* «обличчя») [ЭССЯ, 15, с. 77], «робити різьбою» (**rezati* > словен. *obráz* «обличчя» [ЭССЯ, 29, с. 64]), «творити» (**tvoriti* > словац. *tvár* «обличчя», чес. *tvář* «обличчя», пол. *twarz* «обличчя» [ČES, с. 685; ЕСУМ, 5, с. 530]), «лити» (**liti* > рос. *лицо*, укр. *лице*, болг. *лице*, макед. *лице*, серб. *лице*, хорв. *lice*). Отже, враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що номени *tvár*, *лице*, *обличчя* зі значенням «передня частина голови людини» є результатом метонімічного перенесення, а розвиток цього значення пройшов тривалий семантичний шлях: «творіння» > «тварина, жива істота» > «вигляд живої істоти» > «частина вигляду, обличчя».

2. Словац. *čelo* – укр. *лоб* й *чоло*

Для найменування верхньої частини обличчя людини в словацькій мові існує лексема *čelo* [KSSJ], в українській – *лоб* і *чоло* [ВТССУМ, с. 1381], перше з яких має дещо ширшу семантику, оскільки позначає ще й верхню частину морди тварини [ВТССУМ, с. 494].

Властивий усім слов'янським мовам номен *čelo* (*чоло*) є праслов'янським (**čelo*) і продовжує індоєвропейське **kelom*, похідне від дієслівної основи **kel-* «підніматись, підноситись, рости»; порівняйте з литовським *kėlti* і латинським *cellere* зі значенням «підніматися» [ЭССЯ, т. 4, с. 46]. Отже, в основу віддієслівного іменника-соматизма **čelo* покладено таку ознаку, як здійснення, вивищування над іншими частинами обличчя людини.

У східнослов'янських мовах на позначення цієї частини обличчя функціонує й інша праслов'янська лексема **ľьbь*, споріднена з **ľubь* «кора, лико, короб», яка походить з і.-с. **leubh-* «здирати шкіру; знімати кору; чистити, облуплювати». На думку етимологів, семантичний розвиток праслов'янської лексеми **ľьbь* відбувався таким шляхом: «тверда оболонка, скорлупа» > «черепна коробка, череп» > «верхня частина голови, лоб, голова» [ЭССЯ, 16, с. 227]. Із цієї схеми видно, що другий ступінь семантичного розвитку – це результат метонімічного перенесення із цілого на частину, що й спричинило появу значення «верхня частина голови, лоб», яке стало основою номінації і властиве українській мові.

3. Словац. *lice* – укр. *щока*

На позначення частини обличчя між оком, вухом і ротом у словацькій мові наявне найменування *lice* [KSSJ], в українській – *щока* [ВТССУМ, с. 1416].

Словацька назва пов'язана з праслов'янською лексемою **lice*, яка, як зазначалося вище, у давнину мала досить широке значення. У процесі самостійного розвитку словацької мови відбувся подальший семантичний розвиток успадкованої з праслов'янської мови лексеми **lice* в значенні «обличчя»: «вид передньої частини голови людини, обличчя» > «частина обличчя», тобто *щока* (словац. *lice*). Отже, у результаті метонімічного перенесення лексема *lice* в словацькій мові почала позначати не все обличчя, як в інших слов'янських мовах, а лише його частину.

Українська назва *щока* походить з праслов'янської **ščeka*, етимологія якої остаточно залишається досі не з'ясованою [ЕСУМ, т. 6, с. 514]. Одні дослідники пов'язують її виникнення з дієсловом *скакати* «стрибати, швидко рухатись, ворухитись» [ЭСРЯ, с. 386], оскільки ця частина обличчя, справді, є рухомою, інші ж вважають, що в основу номінації покладено близькість її розташування до ротової «щілини» [ШЭСРЯ].

4. Словац. *ústa* – укр. *рот*, *уста*

У всіх слов'янських мовах наявна лексема *уста*: у західно- й південнослов'янських мовах вона стилістично нейтральна на відміну від східнослов'янських (у російській мові, наприклад, *уста* виступає архаїчним і поетичним

синонімом до нейтральної лексеми *зуби* [СРЯ, т. 4, с. 523]). Праслов'янське слово **usta*, на думку етимологів, має споріднені зв'язки з авестійською, литовською, давньоіндійською мовами, у яких позначає «рот, губи» [ЭСРЯ, т. 4, с. 172]. Але ці зв'язки не дають повного уявлення про ознаку, покладену в його основу. Дослідники слов'янських мов пов'язують номен **usta* з іншими індоєвропейськими мовами, у яких він означає «гирло річки» (литов. *uostà*), «затоку» (латис. *uosts*), «вхід, гирло» (латин. *ostium*) [ČES, s. 693]. Спільним семантичним компонентом для цього соматизма й географічного терміна є, на наш погляд, сема 'місце, куди щось потрапляє', або 'отвір у чому-небудь'. Тому, можливо, в основі найменування цієї частини обличчя є метафоричне перенесення, яке виникло на основі подібності за належністю до певних місць навколишнього середовища.

Лексема *rom* < **rǫtь*, як і більшість інших соматизмів, не має загальноприйнятої етимології. Науковці припускають, що вона тісно пов'язана з праслов'янськими **ryti* «рити», **rydlo* «рило» [ЕСУМ, т. 5, с. 127]. Це наштовкує на думку, що праслов'янське слово **rǫtь* спочатку могло позначати частину тіла тварини, оскільки, виходячи з етимології, *rom* – це те, чим риють, дістаючи їжу. Згодом цей номен почав використовуватися на позначення частини обличчя людини, витіснивши з основного лексичного фонду української мови лексему *уста*.

5. Словац. *pera* – укр. *губа*

Словацька мова єдина з-поміж усіх слов'янських використовує для найменування верхнього й нижнього м'язового краю ротового отвору номен *pera* [KSSJ], який також не має на сьогодні вірогідної етимології. Очевидним нам видається його зв'язок із грецькою лексемою *πεῖρα* (**periō*) «проникаю, прориваюся», адже губи є тим органом, який закриває вхід до рота, і щоб туди потрапити, необхідно «проникнути», «прорватися» крізь них. На асоціативному рівні зі словацькою лексемою *pera* (множ. *pery*) можуть бути пов'язані латинські слова *porta* «двері, ворота», *portus* «двері будинка, гавань» [ЭСРЯ, т. 3, с. 240], бо незаперечною виявляється тотожність виконуваної дії цими різними елементами – закривати й відкривати прохід, вхід. Тому, на наш погляд, основою найменування губ у словацькій мові слугувало метафоричне перенесення за функцією: «те, що закриває вхід» > «те, що закриває рот».

Значення української лексеми *губа* (мн. *зуби*) «кожна з двох шкірно-м'язових рухомих складок, які утворюють краї рота в людей і тварин» [ВТССУМ, с. 200] є вторинним. Спочатку вона слугувала на позначення грибів, що підтверджено її семантикою в інших слов'янських мовах: **gqba* – болг. *гъба* «гриб», чес. *houba* «гриб», словац. *huba* «гриб», рос. діал. *зуба* «гриб», укр. діал. *зуби* «гриби» тощо [ЭССЯ, с. 78–79]. Етимологи відзначають безперечну спорідненість семантики «гриб» і «губа» та метафоричний розвиток другого з першого [ЭССЯ, т. 7, с. 79]. Отже, назва губи людини має експресивний характер і є вторинною, тому що перенесена за подібністю ознаки «пористий, випуклий» на шкіряну складку рота.

Словацька мова має у своїй лексико-семантичній системі лексеми *huba* (< **gqba*) із значенням «рот, морда» [KSSJ] й *gamba* «губи, у множ. рот» [KSSJ]. Остання, як нам здається, є застиглою, найдавнішою, хронологічно віддаленішою праслов'янською лексемою (*gamba* < **gamba*), у якій не відбувся перехід дифтонгічного сполучення **am* у носовий монофтонг. Ці лексеми в сучасній словацькій мові є пейоративними назвами до стилістично нейтральних *rom* і *зуба*: *držat' hubu* «мовчати», *zatvor hubu, drž hubu!* «мовчи» [KSSJ]; *odut', otročit' gamby* «надути, копилити губи» [KSSJ].

6. Словац. *obočie* – укр. *брови*

Сучасні слов'янські мови зберігають у своєму словнику різні номени брів: словац. *obočie, brva, obrva* [KSSJ], укр. *брови* [ВТССУМ, с. 63]. На позначення во-

лосяної дуги над очима в словацькій мові функціонує лексема *obočie* [KSSJ]. Цей давній слов'янський дериват (*obočie* < **obočъje*) є поєднанням конфіксальної морфеми *ob-...-ъje* з кореневою **ok-o*, власне формою двоїни **oči* [ЭССЯ, т. 26, с. 126], і позначає ту частину обличчя людини, яка знаходиться навколо очей. Дугаста смужка волосся над очною ямкою в праслов'янській мові позначалася й лексемою **bry* (Р.в. **brъve*), яка має аналоги в споріднених європейських мовах (литов. *brūvis* «брова», давньоверхньонім. *brāwa* «брова» тощо [ЕСУМ, т. 1, с. 261]). Праслов'янське слово **bry* походить із індоєвропейського кореневого імені **bhrū-s*, яке є первинною вокабулою, тобто не зводиться до іншої більш давньої твірної основи [ЭССЯ, т. 3, с. 64]. У сучасній словацькій мові лексеми *brva*, *obrva* в значенні «брови, вії» є стилістично обмеженими, словники їх фіксують як книжні слова, але те, що вони входять до складу фразеологічних одиниць, засвідчує колишню активність цих лексем у мові словаків: *ani brvou nepohnút'* «зберігати повний спокій» [KSSJ], *nepohnút' ani obrvou* «залишатись нерухомим», «не дати пізнати себе» [KSSJ].

7. Словац. *mihalnice* – укр. *вії*

У словацькій мові волосинки, що покривають краї повік, тобто вії, номіновано словом *mihalnice*. Основою цього найменування є характерна дія, виконувана віями, *mihat'* > *mihalnica*. У слов'янських мовах це один із типових мотивів називання частин тіла людини, порівняйте, словац. *chodidlo* «ступня» від *chodit'*, укр., рос. *ступня* від *стунати*, болг. *клепач* «повіка» від *клинати* [РДБЕ] тощо. Але за віями в словацькій мові закріпилися також номени *riasy* та *obrvy*, останній є результатом метонімічного перенесення з давнього слов'янського **bry* «брови». Праслов'янський за походженням номен *riasy* (< **ręsa*) [ČES, s. 554] не має достовірної етимології, але, на думку чеських дослідників, пов'язаний з поняттям торочки [ČES, s. 554]. Асоціативний зв'язок між віями й торочкою підтверджують паралелі в інших слов'янських мовах: рос. *ресница*, болг. *реса* «торочка» і *ресница* «вія», серб. *реса*, множ. *ресе* «сережка (на дереві), торочка», чес. *řasa* «вії», польсь. *ręsa* «вії» [ЭСРЯ, т. 3, с. 473–474]. Спираючись на етимологічні розвідки, вибудовуємо такий ланцюжок утворення праслов'янської лексеми **ręsa* < **rędsā*, пов'язане з **rędъ* «ряд», **ręditi*, які виявляють спорідненість із литовським і латиським *rinda* «ряд, лінія» [ЭСРЯ, т. 3, с. 474, 536]. Отже, в основу номінації вії давні слов'яни поклали форму їх розташування – в один ряд, в одну лінію.

В українській мові за цими волосинками закріпився номен *вії* [ВТССУМ, с. 145], який етимологічно пов'язаний з праслов. **vędja* «повіка», а видозміна зумовлена впливом дієслова *віяти*. Семантична трансформація в процесі розвитку української мови «повіка» > «волосся на повіці» спричинена суміжністю означуваних предметів [ЕСУМ, т. 1, с. 408].

Отже, назви частин тіла людини є давніми, життєво важливими, а через це й стійкими в часі. Словацькі й українські найменування частин обличчя мають як багато спільного, так і специфічного. Найбільш типовими ознаками, які покладено в основу номінації частин обличчя людини в зіставлюваних мовах, є: характер поверхні (*čelo* і *lob*), близькість місця розташування одних частин тіла щодо інших (*цюка* біля ротової щілини, *obočie* «брови» біля очей, *вії* біля повік), характерна для позначуваної частини тіла функція (*pot*, *peru*, *mihalnice*) тощо. У результаті ономазіологічного дослідження нами виявлено, що метафора й метонімія – надзвичайно продуктивні типи перенесень значень слів, на основі яких виникала соматична лексика. Досліджуваний матеріал засвідчує, що споріднені словацька й українська мови часто мають у своїх словниках різні номени одного й того ж денотата. Це спричинено тим, що назви частин обличчя людини в різних мовах досить часто виникали завдяки неоднаковим, відмінним асоціаціям і подібностям з

об'єктами навколишнього світу, які вже мали позначення (*riasy* «вії» з торочкою, *gubi* з грибами, *peru* «губи» з дверима й ворітьми).

Бібліографічні посилання

1. Білоус Ю. В. Відображення наївних уявлень про людське тіло у соматичній лексиці німецької мови / Ю. В. Білоус // Наук. вісн. ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2015. – № 3. – С. 42–46.
2. Боголепова С. В. Психолінгвістический анализ тематического поля соматизмов : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» [Электронный ресурс] / С. В. Боголепова. – Режим доступа : http://iling-ran.ru/avtoreferats/ bogolepova_s.pdf.
3. Богус З. А. Соматизмы в разносистемных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты (на материале русского, адыгейского и английского языков) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 и 10.02.20 [Электронный ресурс] / З. А. Богус. – Режим доступа : <file:///C:/Users/Admin/Downloads/01003292260.pdf>.
4. Будагов Р. А. Сходства и несходства между родственными языками / Р. А. Будагов. – 2-е изд. – М. : Добросвет, 2000, 2004. – 280 с.
5. Вайнтрауб Р. М. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках (к вопросу о сравнительном изучении славянской фразеологии) / Р. М. Вайнтрауб // Вопросы фразеологии IX: Тр. СамГУ им. А. Навои, нов. сер. – Самарканд, 1975. – Вып. 288. – С. 157–162.
6. Власова Н. А. Фразеологическое гнездо с вершиной глаз в общенародном языке и говорах : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» [Электронный ресурс] / Н. А. Власова. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/>.
7. Воробьева Л. Б. Устойчивые выражения с компонентом *голова* в русском и литовском языках [Электронный ресурс] / Л. Б. Воробьева. – Режим доступа : http://pskgu.ru/projects/pgu/storage/wg6110/wgpgu04/wgpgu04_17.pdf.
8. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1966. – 596 с.
9. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Школа Языки рус. культуры, 1998. – 768 с.
10. Кочеваткин А. М. Соматическая лексика в диалектах эрзянского языка : Лингвогеографический анализ : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.07 «Финно-угорские и самодийские языки» [Электронный ресурс] / А. М. Кочеваткин. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/>.
11. Маркина В. К. Семантика названий частей тела человека в мокшанском языке: Парадигматический и синтагматический анализ : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.07 «Финно-угорские и самодийские языки» [Электронный ресурс] / В. К. Маркина. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/>.
12. Масалева Н. В. Соматизмы в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» [Электронный ресурс] / Н. В. Масалева. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/463892.html>.
13. Сеницына Н. В. Роль соматической лексики в формировании картины мира [Электронный ресурс] / Н. В. Сеницына. – Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/1/2011/6/78.html>.
14. Смирнова Т. А. Соматический фразеологизм как компонент фразеологической картины мира в русском и украинском языках [Электронный ресурс] / Т. А. Смирнова. – Режим доступа : http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2011/uch24_41fn/085.pdf.
15. Степаненко О. К. Словотвірні гнізда з вершинним соматичним компонентом: Семантика і структура / О. К. Степаненко. – Д. : Акцент ПП, 2011. – 168 с.

16. **Старых О. В.** Соматизмы как особый класс слов в лексической системе церковнославянского языка / О. В. Старых // Вестник ПСТГУ III: Филология. – 2011. – Вып. 2 (24). – С. 80–85.
17. **Якобсон Р.** Избранные работы / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 460 с.
18. **Baláková D.** K výskumu somatických frazém s komponentom *hlava* [Elektronický zdroj] / D. Baláková. – Režim prístupu : <http://www.juls.savba.sk/ediela/varia/10/Varia10.pdf>.

Словники

- БТСРЯ** – Большой толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с. – Режим доступа: <http://www.gramota.ru/slovari/info/bts/>.
- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови [Електронний ресурс]: в 7 т. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm.
- КЭСРЯ** – Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская; под ред. С. Г. Бархударова. – М. : Гос. учебно-педаг. изд-во Мин. просвещения РСФСР, 1961. – 404 с.
- РДБЕ** – Речник на думите в българския език [Електронен ресурс]. – Режим на доступ : <http://rechnik.info/>.
- СРЯ** – Словарь русского языка: в 4 т. – М. : Рус. язык, 1984. – Т. 4. – 790 с.
- ШЭСРЯ** – Шанский Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. – Режим доступа : <http://enc-dic.com/rusethy/Scheka-5732.html>.
- ЭСРЯ** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986.
- ЭССЯ** – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд [Электронный ресурс] / под ред. О. Н. Трубачева. – Режим доступа : <http://essja.narod.ru/index.htm>.
- ČES** – Rejzek J. Český etymologický slovník / J. Rejzek. – Praha: LEDA, 2001. – 752 s.
- KSSJ** – Krátky slovník slovenského jazyka. – Bratislava: VEDA, 2003. – 986 s.
- PSJČ** – Příruční slovník jazyka českého [Elektronický zdroj]. – Režim přístupu : <http://bara.ujc.cas.cz/psjc>.
- SJP** – Słownik języka polskiego. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. – 1358 s.

Надійшла до редколегії 15.01.16